

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща: зміст та ознаки

Actus reus of a crime, provided by article 232 of the Criminal Code of Poland: content and features

Руслана Кархут

Ключові слова:

втручання в діяльність судових органів, об'єктивна сторона злочину, діяння, ознаки злочину, спосіб вчинення злочину.

Key words:

interference in judiciary, actus reus, act, elements of crime, way of crime committing.

Постановка проблеми. Метою статті є аналіз об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польщі, та її ознак, що надалі дасть змогу здійснити ґрунтовний компаративістський аналіз кримінального законодавства України, зокрема статті 376 Кримінального кодексу України.

Актуальність теми дослідження визначається передусім тим, що дослідження європейського кримінального права в умовах сьогодення є необхідним і важливим, зокрема з огляду на необхідність за-позичення позитивного досвіду європейського нормотворення, що обумовлено потребою підвищення ефективності кримінально-правової охорони здійснення правосуддя, у тому числі шляхом вдосконалення положень Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за втручання в діяльність судових органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польщі, досліджувалася в роботі В. Кулеша, котрий обґрунтував свою позицію щодо проблеми кваліфікації дій осіб, які організовують та беруть участь в різних демонстраціях чи блокадах з метою вчинення впливу на діяльність суду. І. Андреев, Р. Кокот, Л. Гардоцкі, І. Столярчик у своїх роботах визначили термін «об'єктивна сторона злочину» і здійснили аналіз її ознак.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивна сторона злочину має важливе значення для кваліфікації злочину, передбаченого статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польщі (далі – КК Польщі). Ця стаття сформульована так: «Хто за допомогою насильства чи неправомірної погрози вчиняє вплив на діяльність суду, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі від 3 місяців до 5 років»¹.

Досліджуючи об'єктивну сторону злочину у сфері втручання в діяльність судових органів Республіки Польщі, насамперед необхідно виокремити поняття «об'єктивна сторона складу злочину» в теорії кримінального права як українських, так і польських науковців.

Зокрема, українські науковці визначають об'єктивну сторону як процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронюваний кримінальним законом об'єкт, послідовного розвитку тих подій і явищ, що починаються зі злочинного діяння суб'єкта і закінчуються настанням злочинного наслідку чи загрози його настання². Об'єктивна сторона злочину – це елемент складу злочину, який є сукупністю ознак (ознакою), що характеризують (характеризує) зовнішню сторону злочину і чітко визначені (визначена)

¹ Kodeks karny. Praktyczny komentarz (praca zbiorowa) / Pod red. prot., dr. hab. M. Mozgawy. – Warszawa : Wolters Kluwer Polska, 2007. – S. 724.

² Єпур Г. Об'єктивна сторона складу злочину / Г. Єпур // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – 2000. – Вип. 3. – С. 139–140.

нормою кримінального закону, яка закріплює цей склад злочину³. Спільним серед усіх визначень є те, що об'єктивна сторона злочину – це зовнішній його прояв.

У польській науці кримінального права також спостерігається подібне розуміння об'єктивної сторони складу злочину. Так, І. Андреев зазначає, що під об'єктивною стороною слід розуміти зовнішню поведінку людини, наслідок цієї поведінки та обставини, за яких вона вчиняється. На його думку, об'єктивна сторона виконує провідну функцію у визначенні того, у чому полягає злочин. Коли досліджується будь-яка людська поведінка на предмет того, чи є вона злочином, тоді слід поставити питання: що особа вчинила? Відповідаючи на нього, варто дослідити ознаки об'єктивної сторони в тій чи іншій нормі Особливої частини кримінального права. Оскільки відображення ознак об'єктивної сторони у психіці винного є істотним для його свідомості, об'єктивна сторона й тут відіграє провідну роль для визначення суб'єктивної сторони⁴.

Р. Кокот називає об'єктивну сторону найширшим елементом складу злочину. Будь-який злочин, зазначає він, вчиняється певним способом, за певних умов, певними знаряддями та засобами та прагне до певних результатів. Звідси в об'єктивній стороні можна виділити ознаки, що характеризують діяння, його наслідок, причинний зв'язок, час, місце вчинення злочину, його спосіб, засоби та знаряддя. Незважаючи на те, що кожному конкретному діянню притаманні усі названі вище ознаки, диспозиції статей кримінального закону, що характеризують окремі склади злочинів, рідко описують усіх їх. Найчастіше вони характеризують або діяння, або наслідок, або і те й інше. І лише незначні положення кримінального закону посилаються на час, місце, спосіб вчинення злочину, знаряддя чи засоби⁵.

Характеризуючи ознаки об'єктивної сторони складу злочину, Л. Гардоцкі зазначає, що не всі вони мають однакове значення. Найважливішим є діяння винного, яке є необхідною ознакою будь-якого злочину, оскільки будь-який злочин – це діяння. Інші ознаки є факультативними й описуються у диспозиціях не усіх статей⁶.

Злочин, передбачений статтею 232 КК Польщі, є злочином з формальним складом. Це значить, що сам факт вчинення передбаченого цієї статтею діяння утворює склад злочину і не вимагається встановлення суспільно небезпечних його наслідків.

Як і в Україні, в Республіці Польщі злочином є лише діяння (артикул 1 КК Республіки Польщі). Як зазначає А. Цоль, діянням є лише така поведінка людини, що характеризується ознаками, які дозволяють, відповідно до нашого цивілізаційного розвитку, покласти на неї кримінальну відповідальність за той відрізок реальності, який є її поведінкою⁷. І. Андреев зазначає, що діяння є реальною дійсністю або відрізком реальності. Крім того, діяння повинно бути суспільно значущою поведінкою. Виділяючи інші ознаки діяння, І. Андреев вказує на те, що діяння повинно мати свою мету. Навіть у злочинах, що вчиняються з непрямым умислом або з необережності, діяння має свою мету, хоча мета злочину тут визначена бути не може. Річ у тому, зазначає науковець, що наслідки, які настали, відрізняються від тих, які бажала винна особа. Винний, вчиняючи діяння, мав на меті інші наслідки, ніж ті, що настали. Крім того, діяння повинно бути вольовим. Вольове діяння, на думку І. Андреева, означає, що винний мав вибір, вчинити діяння чи відмовитися від його вчинення, і прийняв своє рішення на користь діяння⁸.

У польській доктрині кримінального права, як і в українській, зазначається, що не є діянням механічні рухи людини. Крім того, діянням не можуть бути внутрішні переживання людини, її думки, доки вони не будуть виражені назовні і реалізовані. У зв'язку з цим Верховний Суд Республіки Польщі у вироку від 1 жовтня 2003 року зазначив, що особливе значення в характеристиці діяння має зв'язок, що існує між психічними переживаннями людини та її поведінкою⁹. В іншій справі Верховний Суд Республіки Польщі наголосив на тому, що відповідно до польського кримінального права не підлягає кримінальній відповідальності особа за один лише намір вчинити злочин¹⁰.

³ Грищук В. Кримінальне право України: Загальна частина : [навч. посібник] / В. Грищук. – К. : Ін Юре, 2006. – С. 215.

⁴ Andrejew I. Polskie prawo karne w zarysie / I. Andrejew. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976. – S. 115.

⁵ Kokot R. Zabójstwo kwalifikowane / R. Kokot. – Wrocław : Uniwersytet Wrocławski, 2001. – S. 44.

⁶ Gardocki L. Prawo karne / L. Gardocki. – Warszawa : C.H. Beck, 2000. – S. 64.

⁷ Kodeks karny. Komentarz: w 3 t. / [G. Bogdan, A. Zoll i in.]; pod. red. A. Zoll. – Warszawa : Wolters Kluwer Polska, 2007. – T. 1: Cześć ogólna: komentarz do artykułów 1–116 kodeksu karnego, 2007. – S. 22.

⁸ Andrejew I. Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw / I. Andrejew. – Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze, 1978. – S. 137–142.

⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z 1 października 2003 r., IV KKN 318/01// Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych. – 2003. – Z. 5. – Poz. 53.

¹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z 13 stycznia 2004 r. WA 62/03 // Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych. – 2004. – T. 1. – Poz. 90.

Наукою та практикою польського кримінального права не визнаються діями також і рефлексивні рухи людини, якими особа не могла керувати, а також така поведінка особи, коли тіло людини є лише знаряддям у руках іншої людини (наприклад, під час гіпнозу). Не є діями також і поведінка особи під впливом непереборного фізичного примусу (*vis absoluta*). Це положення підтримується як у теорії кримінального права¹¹, так і під час практичного застосування його положень¹².

Не визнається діями у кримінально-правовому розумінні цього поняття також відсутність рухів людини, викликана фізіологічними (наприклад, сильна втома, контузія, що виключають можливість надати допомогу іншій особі) або технічними (наприклад, відсутність інструменту, необхідного для виконання певної дії) причинами. Відсутність діяння може бути наслідком неотримання особою необхідних нервових імпульсів у результаті надмірного збудження, що виключає можливість прийняття рішення про певні дії (наприклад, стан шоку). Однак може бути визнано кримінально-карним діяння доведення особи до ситуації, у якій виконання обов'язку стало неможливим¹³.

Втручання в діяльність судових органів може вчинюватись, як правило, шляхом дії. Л. Леленталь визначає дію як сукупність усіх рухів тіла, включаючи використання при цьому предметів зовнішнього світу, сил і закономірностей природи, а також дію інших осіб, що полягає у спрямованості й активному впливі на об'єкт злочину¹⁴. У науці дії прийнято поділяти на фізичні та інформаційні. Фізична дія виявляється у використанні фізичної сили, яка спрямована на здійснення злочинного посягання і на зміну тим самим зовнішньої, фізичної сфери об'єктів матеріального світу. Інформаційні дії полягають у такій суспільно небезпечній поведінці, яка спрямована на передачу відповідної інформації іншим особам і виражається у словесній формі, а також різноманітних діях, що несуть інформацію: значеннєві жести і виразні рухи. Водночас для деяких злочинів характерним є поєднання фізичних та інформаційних дій. Під час вчинення злочину, передбаченого статтею 232 КК Польщі, дії винної особи можуть бути фізичними і спрямованими на порушення застосування насильства щодо потерпілого, а також можуть бути інформаційними і полягати у застосуванні неправомірної погрози щодо потерпілого.

Діяння, що утворює об'єктивну сторону злочину, передбаченого статтею 232 КК Польщі, полягає у вчиненні впливу на діяльність суду. По суті, це вплив на будь-які рішення, які приймає суд у зв'язку зі здійсненням такої функції (наприклад, розгляд питання про розподіл справ, розгляд питань про недопущення доказів, оголошення перерви, зупинення розгляду справи тощо).

При цьому, як впливає зі змісту диспозиції статті 232 КК Польщі, такий вплив вчиняється одним із двох способів: шляхом заподіяння насильства або шляхом неправомірної погрози.

Щодо першого способу впливу на діяльність суду, що передбачений статтею 232 КК Польщі, то насильством в теорії польського кримінального права вважають фізичний вплив на людину чи якийсь предмет безпосередньо або за допомогою речі, який має за мету унеможливити опір потерпілого або зламати його волю. Насильство як спосіб вчинення впливу на діяльність суду може бути вчинено як щодо особи потерпілого, так і щодо якоїсь речі. Наприклад, винний підпалює автомобіль судді з метою вплинути на вирок суду або помсти за винесення вироку чи іншого рішення. Або, наприклад, займання приміщення суду з метою схилити суддю до винесення потрібного рішення у справі. У теорії кримінального права розрізняють поняття «насильство», яке використовується, наприклад, у диспозиціях ст. ст. 119, 127, 128, 197, 224, 232 КК Польщі, і «насильство щодо особи», яке законодавець використовує в диспозиціях ст. ст. 191, 280, 282 КК Польщі.

Поняття «насильство» є більш загальним, ніж поняття «насильство щодо особи», і містить останнє. Тобто насильство як загальну категорію можна поділити на два види: безпосереднє насильство, тобто насильство, що вчиняється відносно особи, і посереднє насильство, тобто насильство, що вчиняється за допомогою впливу на річ матеріального світу.

¹¹ Stolarczyk I. Problem jedności – wielości czynów / I. Stolarczyk // Prokuratura i Prawo. – 2005. – Z. 1. – S. 32-46.

¹² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 23 czerwca 1999 r. II Aka 154/99 // Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych. – 2000. – Z. 7-8. – Poz. 50.

¹³ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 28 lutego 2002 r. II Akz 61/02 // Krakowskie Zeszyty Sądowe. – 2002. – Z. 2. – Poz. 30.

¹⁴ Prawo karne w zarysie: nauka o ustawie karnej i przestępstwie / [S. Lelental, J. Waszczyński i in.]; pod. red. J. Waszczyńskiego. – Łódź: Uniwersytet Łódzki, 1992. – S. 210.

Критерієм такого поділу є розуміння змісту фізичної сили, її мети та наслідку застосування. Під час безпосереднього насильства винна особа вчиняє фізичний вплив безпосередньо на тіло потерпілого як за допомогою якихось засобів, так і без їх застосування. Наслідком такого насильства є, як правило, тілесні ушкодження, смерть, а також відчуття болі потерпілим. Безпосереднє насильство може також полягати в застосуванні такої фізичної сили, яка позбавляє потерпілого можливості вільно рухатись. Безпосереднє насильство може також відбуватися, коли особа вчиняє вплив на тіло іншої особи з метою домогтися певних дій чи бездіяльності потерпілого.

Під час посереднього насильства вплив відбувається не на тіло потерпілого, а на його свідомість за допомогою впливу на річ, майно тощо. При цьому безпосередньо потерпілому тілесні ушкодження або біль не заподіюються.

Насильство як ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 232 КК Польщі, може бути як безпосереднім, так і посереднім. Тобто насильство може полягати як у впливі безпосередньо на тіло потерпілого, так і у впливі на якусь річ з метою викликати відповідні дії чи бездіяльність потерпілого. При цьому, як правило, насильство вчиняється активними діями. Однак можливі випадки заподіяння такого насильства шляхом бездіяльності, наприклад ненадання особі їжі з метою спричинення на неї неправомірного впливу.

У науці польського кримінального права дискусійною є проблема кваліфікації дій осіб, які організують та беруть участь у різних демонстраціях чи блокадах з метою вчинення впливу на діяльність суду. Організація чи участь в таких демонстраціях, блокадах, захопленнях приміщень тощо з метою примусити суд прийняти відповідне рішення є впливом на суд. Однак постає питання, чи такий вплив можна назвати насильством? Найбільш обґрунтованою видається позиція В. Кулеша, який зазначає, що блокада, наприклад, дороги чи приміщення, захоплення будівель є посереднім насильством у більшості випадків, а в деяких випадках, коли така блокада чи захоплення перешкоджає вільному пересуванню потерпілих від злочину, передбаченого статтею 232 КК Польщі, може бути також безпосереднім насильством¹⁵.

Верховний Суд Республіки Польщі у своїй ухвалі від 10 грудня 1998 року зазначив, що насильство як у доктрині, так і на практиці застосування кримінального права розуміють як фізичний вплив на людину безпосередньо чи за допомогою речі, який унеможливує опір, або ламає його, або впливає на волю чи мотиваційні процеси людини в бажаному для винної особи напрямку (насильство як посереднє, так і безпосереднє). У зв'язку з цим насильство може бути безпосередньо спрямоване на особу або набути посередню форму – спрямоване на річ чи третю особу¹⁶.

Щодо другого способу впливу на діяльність суду, що передбачений статтею 232 КК Польщі, то поняття «неправомірної погрози» має законодавче визначення і передбачено у § 12 статті 115 КК Польщі. Відповідно до зазначеної норми неправомірна погроза – це погроза, яка передбачена у статті 190 КК Польщі, а також погроза вжиття заходів до відкриття кримінального провадження, розголошення відомостей, що ганьблять особу чи її близького родича. Не є неправомірною погрозою повідомлення про вжиття заходів до відкриття кримінального провадження, яке має на меті охорону порушеного злочином права.

Водночас статтею 190 КК Польщі передбачено кримінальну відповідальність за погрозу вчинення злочину щодо особи або щодо її близького родича, якщо вона була сприйнята потерпілим як реальна.

Враховуючи це визначення, неправомірна погроза має три види: погроза вчинення злочину щодо особи або її близького родича (стаття 190 КК Польщі); погроза вжиття заходів до відкриття кримінального провадження; погроза розголошення відомостей, що ганьблять особу або її близького родича.

Перший вид неправомірної погрози, тобто погрози вчинення злочину щодо особи чи її близького родича, у теорії кримінального права називають «караною погрозою». Кримінальна відповідальність за таку погрозу настає не в будь-якому випадку, а лише у випадку, коли потерпілий мав реальні підстави побоюватися, що така погроза може бути виконана. Так, у своєму вирокі від 7 грудня 1999 року Верховний Суд Республіки Польщі зазначив, що для наявності складу злочину, передбаченого статтею 346 КК Польщі, необхідно встановити, що погроза військовослужбовця про вчинення злочину щодо свого начальника

¹⁵ Demonstracja. Blokada. Strajk. Granice wolności zgromadzeń i strajku w polskim prawie karnym na tle niemieckiego, Łódź – 1991. – S. 132.

¹⁶ Uchwała Sądu Najwyższego RP z 10 grudnia 1998 roku // OSNKW 1999. – Z. 1–2. – Poz. 2.

повинна викликати у потерпілого реальне побоювання, що вона буде реалізована¹⁷. Аналогічне рішення викладено щодо інших складів злочинів, об'єктивна сторона яких полягає в цьому виді погрози¹⁸.

Карана погроза відрізняється від двох інших видів неправомірної погрози тим, що лише вона сама по собі утворює окремих склад злочину. Інші види неправомірної погрози самі по собі кримінально-караними не є, а виступають лише способом вчинення інших злочинів, зокрема і злочину, передбаченого статтею 232 КК Польщі.

Неправомірна погроза може бути виражена як усно, так і письмово, а також іншим способом. Такого висновку дійшов Верховний Суд Республіки Польщі у своїй ухвалі від 23 березня 2003 року¹⁹. Термін «неправомірна погроза» є ознакою об'єктивної сторони багатьох злочинів, у тому числі злочину, передбаченого статтею 232 КК Польщі, як спосіб вчинення злочину.

Висновки. Ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 232 КК Польщі, чітко регламентовані цією статтею, зокрема це діяння, що утворює об'єктивну сторону цього злочину та полягає у вчиненні впливу на діяльність суду. При цьому дії винної особи можуть бути фізичними та спрямованими на застосування насильства щодо потерпілого, а також інформаційними та полягати в застосуванні неправомірної погрози щодо потерпілого.

Крім того, вплив на діяльність суддів вчиняється одним із двох способів: шляхом заподіяння насильства або шляхом неправомірної погрози. Насильство як ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 232 КК Польщі, може бути як безпосереднім, так і опосередкованим. Тобто насильство може полягати як у впливі безпосередньо на тіло потерпілого, так і у впливі на якусь річ з метою викликати відповідні дії чи бездіяльність потерпілого.

Поняття «неправомірної погрози» має законодавче визначення, передбачене у § 12 статті 115 КК Польщі та є ознакою об'єктивної сторони багатьох злочинів, у тому числі злочину, передбаченого статтею 232 КК Польщі, як спосіб вчинення злочину. Крім того, сам факт передбаченого цією статтею КК Польщі діяння утворює склад злочину, і не вимагається встановлення суспільно небезпечних його наслідків, зважаючи на формальний склад статті 232 КК Польщі.

Анотація

У статті досліджено об'єктивну сторону злочину, передбаченого статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща. Здійснено характеристику поняття «об'єктивна сторона злочину» та аналіз її ознак. Визначено, що ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща, чітко регламентовані цією статтею, зокрема, це діяння, що утворює об'єктивну сторону цього злочину та полягає у вчиненні впливу на діяльність суду.

Summary

The article examines the objective side of a crime under article 232 of the Criminal Code of the Republic of Poland. The description of the concept of "actus reus" as well as the analysis of its features is made. The author determines that the elements of the objective side of crime prescribed by the article 232 of the Criminal Code of the Republic of Poland are expressly stipulated by this article, including the act that constitutes the objective side of the crime and involves committing an impact on the court activity.

¹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z 7 grudnia 1999 roku // WA 38/99, OSNKW 2000. – Z. 3– 4. – Poz. 32.

¹⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 2014 roku, I KZP 2/14 // OSNKW 2014 – Z. 3– 4 – Poz. 32.

¹⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 2003 roku I KZP 1/03// OSNKW 2003. –Z. 3- 4. – Poz. 26.

Використана література:

1. Kodeks karny. Praktyczny komentarz (praca zbiorowa) / Pod red. prot., dr. hab. M. Mozgawy. – Warszawa : Wolters Kluwer Polska, 2007. – S. 724.
2. Єпур Г. Об'єктивна сторона складу злочину / Г. Єпур // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – 2000. – Вип. 3. – С. 137–142.
3. Грищук В. Кримінальне право України: Загальна частина : [навч. посібник] / В. Грищук. – К. : Ін Юре, 2006. – С. 567.
4. Andrejew I. Polskie prawo karne w zarysie / I. Andrejew. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976. – S. 497.
5. Kokot R. Zabójstwo kwalifikowane / R. Kokot. – Wrocław : Uniwersytet Wrocławski, 2001. – S. 297.
6. Gardocki L. Prawo karne / L. Gardocki. – Warszawa : C.H. Beck, 2000. – S. 327.
7. Kodeks karny. Komentarz: w 3 t. / [G. Bogdan, A. Zoll i in.]; pod. red. A. Zoll. – Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2007. – T. 1: Cześć ogólna: komentarz do artykułów 1-116 kodeksu karnego, 2007. – S.1290.
8. Andrejew I. Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw / I. Andrejew. – Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1978. – S. 315.
9. Wyrok Sądu Najwyższego z 1 października 2003 r., IV KKN 318/01// Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych. – 2003. – Z. 5. – Poz. 53.
10. Wyrok Sądu Najwyższego z 13 stycznia 2004 r. WA 62/03// Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych. – 2004. – T. 1. – Poz. 90.
11. Stolarczyk I. Problem jedności – wielości czynów / I. Stolarczyk// Prokuratura i Prawo. – 2005. – Z. 1. – S. 32-46.
12. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 23 czerwca 1999 r. II Aka 154/99// Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych. – 2000. – Z. 7-8. – Poz. 50.
13. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 28 lutego 2002 r. II Akz 61/02// Krakowskie Zeszyty Sądowe. – 2002. – Z. 2. – Poz. 30.
14. Prawo karne w zarysie: nauka o ustawie karnej i przestępstwie / [S. Lelental, J. Waszczyński i in.]; pod. red. J. Waszczyńskiego. – Łódź: Uniwersytet Łódzki, 1992. – S. 356.
15. Demonstracja. Blokada. Strajk. Granice wolności zgromadzeń i strajku w polskim prawie karnym na tle niemieckiego, Łódź – 1991. – S. 132.
16. Uchwała Sądu Najwyższego RP z 10 grudnia 1998 roku // OSNKW 1999. – Z. 1–2. – Poz. 2.
17. Wyrok Sądu Najwyższego z 7 grudnia 1999 roku // WA 38/99, OSNKW 2000. – Z. 3–4. – Poz. 32.
18. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 2014 roku, I KZP 2/14// OSNKW 2014. – Z. 3–4. – Poz. 32.
19. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 2003 roku I KZP 1/03// OSNKW 2003. – Z. 3-4. – Poz. 26.

Руслана Кархут,

аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України